

YALAN

257; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâti'n-nüfûs*, Beyrut 1405/1985, s. 60; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 270-276; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 132-141; IV, 288, 391; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VIII, 100-103, 106-109; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, Beyrut 1987, s. 201; İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir*, Beyrut 1408/1988, I, 97-98; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Beyrut 1412/1991, II, 445; M. Mehdi Allâm, *Felsefetü'l-kızb*, Kahire 1408/1987; T. İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 140-146.

MUSTAFA ÇAĞRICI

Hüseyin
Cahit
Yalçın

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1875-1957)

Gazeteci, hikâye ve roman yazarı,
edebiyat eleştirmeni.

Balıkesir'de doğdu. Babası Maliye memuru Ali Rızâ Efendi, annesi Fatma Neyire Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Serez'de ve İstanbul'da yaptı. 1893'te girdiği Mülkiye Mektebi'ni 1896'da bitirdikten sonra 1901 yılına kadar Maarif Nezâreti'nin çeşitli kalemlerinde çalıştı. 1901-1908 arasında Vefa ve Mercan idâdilerinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte İttihatçılar'ın safında hareketli bir siyasi hayata atıldı; 1 Ağustos 1908'de Hüseyin Kâzım Kadri ve Tefvik Fikret'le birlikte *Tanin* gazetesini çıkarmaya başladı. Bu sırada yapılan seçimlerde İstanbul mebusu olarak meclise girdi. Aynı dönemde birçok gazeteciyle girdiği polemikleriyle geniş yankı uyandırdı ve basında büyük şöhret kazandı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'un işgali üzerine 1919 Haziranında Malta'ya sürüldü. Buradan 1921 Nisanında kurtulunca İstanbul'da *Tanin*'i yeniden yayımladı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen dönemde Atatürk'e ve İnönü hükûmetlerine yönelttiği sert eleştiriler ve İttihatçı kadroyu ısrarla savunması yüzünden üç defa tutuklanıp İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edildi. İkinci mahkemesi sırasında vatana ihanet suçundan 1925 Mayıs'da Çorum'da müebbet sürgün cezasına çarptırıldı. Ancak ceza kanununda yapılan bir değişiklikle bir yıl sonra cezasını tamamlamış sayıldı ve İstanbul'a döndü. Atatürk'ün ölümüne kadar siyasetin dışında kaldı, kendisine hiçbir memuriyet verilmedi; Türkçe'ye çevirip yayımladığı eserlerin geliriyle geçinmeye çalıştı. Bu arada dönemin önemli fikir dergilerinden *Fikir Hareketleri*'ni çıkardı (1933-1940). 1938'de cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün tek-

lifi üzerine yeniden siyasete döndü; 1939-1954 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekili olarak görev yaptı. *Tanin* ve *Ulus* gazetelerinde özellikle 1948'den sonra Demokrat Parti'ye karşı çok sert bir mücadeleye girişti ve Aralık 1954'te yetmiş dokuz yaşında iken yirmi altı ay hapse mahkûm edildi. Basında çıkan büyük gürültüler üzerine üç buçuk ay sonra serbest bırakıldı. Bu olayın ardından Demokrat Parti'ye karşı muhalefete devam etti. Adaylığını koyduğu 1957 seçimlerine çok az bir süre kala 18 Ekim 1957'de zatürreden öldü.

Şahsiyeti ve sanatı Ahmed Midhat Efendi, Nâmık Kemal ve Beşir Fuad'ın yanı sıra Fransız realistlerinin etkisiyle şekillenen Hüseyin Cahit'in edebî hayatı 1891'de yazdığı *Nâdide* romanıyla başlamış, *Servet-i Fünûn*'da 1897'den itibaren yayımladığı hikâye, roman ve edebî tenkitlerle genişleyerek devam etmiştir. Fransızca'dan çevirdiği bir yazısı yüzünden derginin 1901'de kapatılmasından sonra edebiyattan ayrılmış ve 1922'de neşrettiği *Niçin Aldatılmış?* adlı hikâye kitabıyla edebiyat dünyasına tekrar dönmüşse de bu dönüş devamlı olmamıştır. Hüseyin Cahit, *Servet-i Fünûn* edebiyatının (Edebî-yât-ı Cedîde) önemli isimlerindendir. Bu devrede yazdığı hikâyelerin çoğunda kendini ve *Servet-i Fünûn* neslini temsil eden gençlerin karamsarlığını, hayattan ve toplumdan uzaklaşarak tabiata ve hayalî aşklara sığınmasını anlatmaktadır. Bazı hikâyelerinde ferdilikten sıyrılıp bir çeşit sosyal tasvire, özellikle kadınların toplum hayatındaki yerini ve uğradıkları haksızlıkları göstermeye yönelmiştir. *Nâdide*, Ahmed Midhat Efendi'nin tesiriyle yazılmış ace milik devrine ait bir cinayet romanıdır. *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilen *Hayal İçinde* adlı romanı onun edebî eserleri arasında en değerlisi kabul edilir. Yazarın hayatından izler taşıyan eserde Neziha adlı temiz ve yüksek ideallere sahip bir gen-

cin İstanbul'da bir Rum kızına âşık oluşu ve bu sebeple hayatın acı gerçekleriyle yüz yüze geliş hareketli bir şekilde anlatılmaktadır. Bu dönemin birçok eseri gibi hayal-hakikat çatışmasına dayanan roman, şüpheci ve inkarcı bir genç haline gelen Neziha'nın koyu bir determinizme sürüklenmesiyle sona erer.

Asıl şöhretini bu dönemde edebî tenkit ve polemikleriyle kazanan Hüseyin Cahit, *Servet-i Fünûn* edebiyatına yöneltilen eleştirilere etkili ve susturucu cevaplar vermiştir. Bu eleştirilerde estetik, edebiyat tarihi, roman sanatı ve roman tenkidine dair birçok husus söz konusu edilir. Batı edebiyatı akımları ve büyük romancılar tanıtılır. *Servet-i Fünûn*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Sabah*, *Şûrâ-yı Ümmet*, *Saâdet*, *Âşîyan*, *İkdam*, *Tarık* ve *Türk Yurdu* gibi yayın organlarında neşredilen bu yazılar 1933-1940 yılları arasında *Fikir Hareketleri*'nde çıkan çok sayıda edebî tenkitle büyük bir sayıya ulaşmıştır. Bütün bunlara rağmen Hüseyin Cahit'in siyasi şöhreti edebî faaliyetlerini gölgelemiştir. II. Meşrutiyet'ten hayatının son günlerine kadar *Tanin*, *Ulus*, *İstanbul* ve *Halkçı* dergi ve gazetelerinde yayımladığı siyasi makaleler büyük yankılara ve tepkilere yol açmış, İttihatçı-İtilâfçı veya Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti kamplaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu yazılarda millî hâkimiyet, hürriyetçi parlamentarizm, liberalizm, evrimcilik ve ferdîyetçilik yolundaki fikirler de sık sık vurgulanır. Siyasî yazılarının dışında onun özellikle Cumhuriyet'ten sonra çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan hâtıra, sohbet, gezi ve deneme türlerinde dikkate değer birçok yazısı vardır; bunlar son devir fikir ve kültür tarihinin önemli kaynakları arasında yer alır.

Hüseyin Cahit'in aynı derecede önemli bir başka yönü de 1896-1948 yılları arasında devam eden tercüme faaliyetleridir. Kültür tarihinde kendisine büyük bir yer kazandıran bu yayınlarına bir bütün halinde bakıldığında bunun olağan üstü bir çalışma olduğu görülür. Fransızca, İtalyanca ve İngilizce'den yapılan ve tamamı 26.000 sayfaya ulaşan bu çeviriler siyaset, edebiyat, tarih, sosyoloji, eğitim, psikoloji, felsefe ve estetiğe dairdir. Batı kültürünün temel eserlerinden yapılan bu tercümelerin yanı sıra yazarın bir o kadar da gazete ve dergi sayfalarında kalmış çevirileri bulunmaktadır. Bütün bu yönleriyle Hüseyin Cahit çok tepki uyandıran siyasal aşırılıklarına rağmen II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin ede-

biyat, siyaset ve fikir tarihinde dikkate alınması gereken önemli bir şahsiyettir.

Eserleri: *Nâdîde* (1891), *Hayal İçinde* (1901); *Hayât-ı Muhayyel* (1898), *Hayât-ı Hakikiyye Sahneleri* (1909), *Niçin Aldatırlarmış?* (1922); *Türkçe Sarf ve Nahiv* (üçüncü sene 1908, birinci sene 1910, ikinci sene 1910), *Türkçe Sarf ve Nahiv* (yeni başlayanlar için, 1910); *Kavgalarım* (1910); *Edebî Hâtıralar* (1935, Rauf Mutluay tarafından sadeleştirilerek *Edebiyat Anıları* adıyla yayımlanmıştır [1975]), *Siyasal Anılar* (aynı adla Rauf Mutluay tarafından sadeleştirilip bazı kısımları çıkarılarak neşredilmiştir [1976]). **Bazı tercümeleri:** Pierre Loti'den *İzlanda Balıkçıları* (1903), Leon Marillie'den *Hürriyet-i Vicdân* (İstanbul 1906), Anatole France'tan *Allahlar Susamışlardı* (1936), Tollo Murri'den *Kürek Cehennemi* (1936), Joseph de Guignes'den *Hunlar'ın, Türkler'in, Moğollar'ın ve Daha Sair Tatarlar'ın Târih-i Umûmisi* (I-VIII, İstanbul 1923-1925), Leone Caetani'den *İslâm Tarihi* (I-X, İstanbul 1924-1927; ayrıca bk. *DİA*, VI, 544), Vilfredo Pareto'dan *Sosyalist Meslekleri* (1924), Emile Durkheim'den *Din Hayatının İbtidai Şekilleri* (I-II, İstanbul 1924), Yrjö Hirn'den *Sanâyi-i Nefisenin Menşeleri* (1925), Stuart Mill'den *Hürriyet* (1927), A. Lawrence Lowell'dan *İngiltere'nin Hükûmeti* (I-V, İstanbul 1927), Alfred Binet'den *Ruh ve Beden* (1927), Etienne Vacherot'dan *Demokrasi* (1931), Busbeke'ten *Türk Mektupları* (1939), Adolf Hitler'den *Kavgam* (1940), Arthur Koestler'den *Sovyet Efsanesi ve Hakikat: Kızıl Rusya'nın İç Yüzü* (1947).

BİBLİYOGRAFYA :

Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1935, s. 379; a.mlf., *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979,

s. 136-144, ayrıca bk. İndeks; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952*, İstanbul 1952, s. 188, 199, 377; Ahmet Bedevi Kuran, *Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektup*, İstanbul 1955; Hilmi Yücebaş, *Büyük Mücahit Hüseyin Cahit*, İstanbul 1960; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara 1979, s. 108-111, 218, ayrıca bk. İndeks; Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984; Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara 2000; Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Millî Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi (1908-1924): Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği* (doktora tezi, 2005), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖMER FARUK HUYUGÜZEL

YALI

Çoğunlukla yazın oturulmak üzere deniz, nehir gibi su kenarlarında inşa edilen konut, sahil evi.

Kelime Yunanca *yalostan* (sahil) Türkçe'ye geçmiştir. Türk mimarisinde yalılar Haliç'te ve özellikle Boğaz'ın karşılıklı iki kıyısında (Anadolu ve Rumeli) yer alan, arazilerin doğal bitki dokusuna ve topografyasına uyumlu biçimde, ev mimarisinin geleneksel malzemesi sayılan ahşaba dayalı mimari tekniğinde inşa edilmiştir. Plan gelişimlerinde zaman zaman yabancı üslûp ayrıntıları görülsede Osmanlı ev yaşamına uygun düzenlemeleriyle bu ahşap yapılar halk arasında yalı diye adlandırılır. Yalılar uzun ve genelde iki katlı kütleleri, hareketli cepheleriyle suya dönük ve dışa açık, arkada yer alan harem bölümleriyle ise bağlı oldukları dar sokağa ya da yola yüksek duvarlarla kapalı, mahremiyetlerini koruyan yapılardır. Toplum kültürünün temel unsurlarından din ve inançlar yapının mimarisini de etkilemiştir. Türk evi

geleneginde olduğu gibi yalılar da harem ve selâmlık şeklinde iki bölümden meydana gelir. Başlangıçta harem ve selâmlık farklı kapılara sahip aynı bahçe içinde ayrı çatılar altındaydı. Harem hamamdan ayrı, ancak onunla bağlantılıdır. Mutfak ve erkek çalışanların odaları tamamen bağımsızdır. Hepsini yüksek bahçe duvarları çevreler. Bu düzen XVIII. yüzyılın sonuna doğru kısmen değişmeye başlamış, XIX. yüzyıldan itibaren haremle selâmlık yavaş yavaş tek çatı altına girmiştir.

Osmanlı sivil mimarisi çerçevesinde değerlendirilen ve Haliç ile Boğaz kıyılarında XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar inşa edilen yalılara rastlanmaktadır. Üsküdar Kavak Sarayı, Topkapı Sarayı'nın sahil kesiminde Sinan Paşa Köşkü, Serdâb Kasrı, Mermer Köşk, Sepetçiler Kasrı ve Yalı Köşkü kıyıda erken tarihli sahilсарay ve öncü yalı örnekleridir (bk. SAHİLSA-RAY). XVIII. yüzyılda kimliğine kavuşmaya başlayan Boğaziçi'nde karşılıklı iki kıyı boyunca yalılar sıralanmıştır. Yalılar, plan açısından tek yapı toplulukları olmanın dışında arkalarında yer alan küçüklü büyüklü koruları, çeşitli pavyonları ile bir kompleks özelliği taşıyarak âdeta doğal park görünümüne dönüşmektedir. Yalı kelimesi XIX. yüzyıla kadar konak ve kasır sözcükleriyle eş anlamlı olarak sultan ve yakınları, saray erkânı ve zengin tüccar sınıfı tarafından yaptırılmış, genelde yazın ailece göç edilip oturulan konutlar için kullanılmıştır. Bu mekânlara göçme aileler için bir tören, tekrarlanan bir ritüel havasında gerçekleşirdi.

Ahşap malzeme ile inşa edilen yalıların zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda ve yangınlar sonucu ortadan kalkmadan önce şekil değişikliğine uğramaları doğaldı ve yapıldıkları dönemin modasına, bulundukları semtlere ve ait oldukları kişilerin zevklerine göre farklı mimari karakterler taşımaktaydı. Mütevazî ölçülerde olsalar bile küçük birer sarayı andıran bu yalılar beyaza ya da aşı boyası renginde boyanırdı. Boğaz'da herkesin istediği yere yalı inşa etmesine devlet izin vermezdi. Yoğun yapılaşmanın görüldüğü XVIII. yüzyılda Lâle Devri'nde devlet ricâli, halk, tüccar ve gayri müslimler toplu halde, fakat ayrı ayrı yerlerde otururdu. Sultanlarla devlet ricâli Beşiktaş, Ortaköy ve Kuruçeşme'yi tercih ederdi. Bâbüâli erkânı için Bebek, İlmiye ricâli için Rumelihisarı, gayri müslimler için Arnavutköy yoğun yerleşim yerleriydi. Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'de çoğunlukla yabancı uyrukluların ve sefâretlerin yazlık konutları, Kireçbur-

Thomas Allom'un Said Paşa Yalısı'nı tasvir eden gravürü (Robert Walsh, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, London 1840, I, lv. 35)